

Revisar la festa de les falles, una assignatura pendent

Divorci a la valenciana

L'arribada de la democràcia no va servir per modificar la "litúrgia fallera" profundament amerada de l'esperit franquista. La fugida del nacionalisme d'una festa que no considerava seua és, encara, motiu de controvèrsia.

Si algú gosara recordar a la ciutat de València que durant els anys del canvi de segle els fallers, exaltats per les flames que devoraven els monuments en la nit de Sant Josep, llançaven a la foguera les ensenyes del poder i entonaven *La Marsellesa*, les seues paraules serien rebudes amb escepticisme, com a mínim. Els fallers, els mateixos que desfilen ordenadament davant la Verge dels Desemparats, tindrien dificultats per a identificar entre els avalotadors els seus predecessors, i els altres, els convençuts que les falles

són l'últim refugi de la parafernàlia franquista, no hi donarien crèdit i, un any més, continuarien tractant de negligir les falles. Un intent va, "perquè de les falles —indica el sociòleg Antoni Ariño, autor de l'estudi *La ciudad ritual*— no es poden negligir. No és una festa que es limite a un barri o a una zona de la ciutat, la pren tota i durant tot el dia". Però, malgrat aquesta contundència, any rere any, un grup molt determinat de valencians s'obstinen a continuar d'esquena a les falles. Es queixen, critiquen i, quan poden, se'n van. És difícil integrar-los en un sol grup, són la *progressia*, noms de la cultura, un sector important del nacionalisme,

aquells que durant el anys més durs de la batalla de València "consideraren el món de les falles una causa perduda", segons manifesta Josep Collado, membre de la falla Arrancapins, una de les poques que lluita per escapar del que Ariño ha qualificat com la "litúrgia civil del valencianisme temperamental".

Per Josep Collado la situació de divorci en la societat valenciana quan arriben les falles és més que evident. "Nosaltres —afegeix— ens mantenim en una clara actitud crítica contra molts elements de la pseudotradició fallera que van ser imposats durant el franquisme i encara continuen, contra tot allò que reste democrà-

cia a la festa, però també hem hagut de dirigir les crítiques contra els que en teoria haurien d'estar amb nosaltres: gent nacionalista i progressista que diu que ens dóna el seu suport però només ho fa de manera testimonial. Al capdavant molts acaben fugint de la ciutat". Els adhesius que Arrancapins ha començat a distribuir enguany són prou eloqüents: "¿Tu esquies o falles? Arrancapins no falla."

Els motius d'aquesta separació són complicats i tenen arrels històriques. Sota la falsa màxima que les falles són apolítiques, el poder ha tractat sempre de jugar amb elles a la vista de l'èxit que la festa cobrava amb el temps i del poder de convocatòria que tenia. Els intents, no obstant això, eren difícils perquè, com indica Arino: "la festa té una lògica de difícil direcció i resulta més complicada d'instrumentalitzar del que es creu". Ara bé, si això es fa amb l'autoritat que dóna una dictadura incontestable, el procés és molt més senzill.

El franquisme va reprendre unes falles que la República havia tractat de col·locar al seu servei i en què Josep Renau trobava un "sentit revolucionari". Prompte les utilitzà per inculcar els valors bàsics del règim i tenir un control

pròxim de la ciutadania. Així es va crear la Junta Central Fallera, "una de les poques institucions franquistes que encara perduren i que ningú s'atreveix a tocar", aclareix Gil Manuel Hernández, sociòleg, faller de Na Jordana i membre de l'Associació d'Estudis Fallers. Amb la JCF vindria l'ofrena de flors a la mare de Déu i la presència, fins a l'any 50, d'un representant governatiu en les reunions de cada comissió.

Sense cap opció a la politització que havien viscut en temps ja gairebé oblidats (quan atacaven durament la monarquia i el centralisme, això sí, sense qüestionar mai ni la unitat d'Espanya ni l'espanyolitat de València), les falles dirigiren les seues crítiques contra elements més inconcrets com la modernització o la pèrdua dels valors tradicionals.

El que Arino qualifica com a litúrgia civil, l'estructura rígida de les comissions i del programa de la setmana fallera, arribava al sùmmum. Ja abans, la identitat entre una festa que s'havia convertit de manera espontània en la festa major de València i la "valenciania" mateixa era total. S'entenia el valencianisme com un sentiment intern d'afirmació ètnica i diferencial respecte a altres pobles, però que no trascendia més

enllà de l'entorn merament sentimental.

Amb aquest panorama, el franquisme no necessità fer grans transformacions en el sistema faller. Però, ¿i la transició? "La transició en les falles -manifesta Gil Manuel Hernández- no s'ha fet encara".

Durant els anys setanta els partits d'esquerra tenen una consigna molt clara: cal treballar en les falles, cal guanyar-les i retornar-les l'esperit popular que han perdut. L'intent, però, fracassa estrepitosament. Per Arino: "la reacció arribava massa tard perquè ja havia començat el conflicte catalanisme/anticatalanisme i les falles havien pres partit".

Havien pres partit, evidentment, i com ho havien fet abans en la història. Ja el 1963 falles i cavalcades satíriques representaven un Fuster traïdor a la pàtria valenciana per haver escrit el seu llibre *El País Valencià*, on reivindicava la catalanitat històrica i cultural del País Valencià. Era la primera topada. Prompte la dreta del franquisme tardà utilitzaria aquell "valencianisme temperamental" de què parla Arino per implicar les falles en la batalla de València. En la Junta Central començaren a fer-se els passos per identificar-se clarament amb una de les postures. El mite de l'apoliticisme de la festa deixava de tenir sentit, tot i que

Contra l'heretgia fallera

Amadeu Fabregat i Lluís Fernández van ser condemnats a l'infern faller pels seus intents de trencar l'objecte tabú més sagrat de València: la falla.

RAFA GIL

Als capítols finals del seu estudi, Arino parla de la transformació de la festa de les falles en tabú. Convertides en expressió màxima del "valencianisme temperamental", tota crítica contra elles és inacceptable, en paraules del sociòleg: "blasfèmia i sacrilegi".

Des de la dècada dels seixanta la llista dels excomunicats per atrevir-se a criticar la litúrgia fallera ha reunit un bon nombre de noms. El 1966, Eladio Ramos, un jove periodista de 21 anys, publicava en *Fonorama*, una revista musical de difusió limitadíssima entre *yeyés* i moderns, un article on qualificava els fallers de fartons i parlava dels "engendres i les hordes fallerils". La marginalitat de la publicació no li va servir de res. José Barberà, president de l'Associació de la Premsa i pare de l'actual alcaldessa de València, Rita Barberà, qualificà l'article d'"ofensa a València". Era el començament d'una campanya seguida pels diaris de la ciutat, la Junta Central Fallera i el Gremi d'Artistes Fallers. Cartes als diaris, qualificatius com "*viscoso, ramplón y insultante*" i amenaces obligaren Eladio a abandonar València i al distribuïdor de *Fonorama* a deixar de repartir-la.

La vigilància sobre totes les publicacions, per subterrànies que foren, provocà un altre escàndol deu anys després, quan Felipe Villarroja, un valencià resident a Barcelona, va enviar al president de la Junta Central Fallera el número especial de falles de la revista *Ajoblanco*. Amadeu Fabregat i altres joves valencians hi teoritzaven sobre la festa i tractaven de donar-li un valor d'excés i orgia, de transgressió a la quotidianitat. Lluny de poder captar aquestes subtils, les institucions falleres, la Diputació, l'Ajuntament i alguns pròcers del valencianisme ben entès com

Vicent Giner Boira, començaren una campanya de persecució contra la qual no van servir de res les disculpes dels autors. Suspensió de la distribució i multa van ser els càstics per l'atreviment. Entre els elements a considerar en la sentència destaca el fet que la revista s'imprimira a Barcelona (catalanista, doncs) i que hi figurara una ressenya del curt *La fallera mecànica*, de Lluís Fernández, on es parlava de sexe en uns termes que posaven en dubte la virtut indiscutible de les falleres.

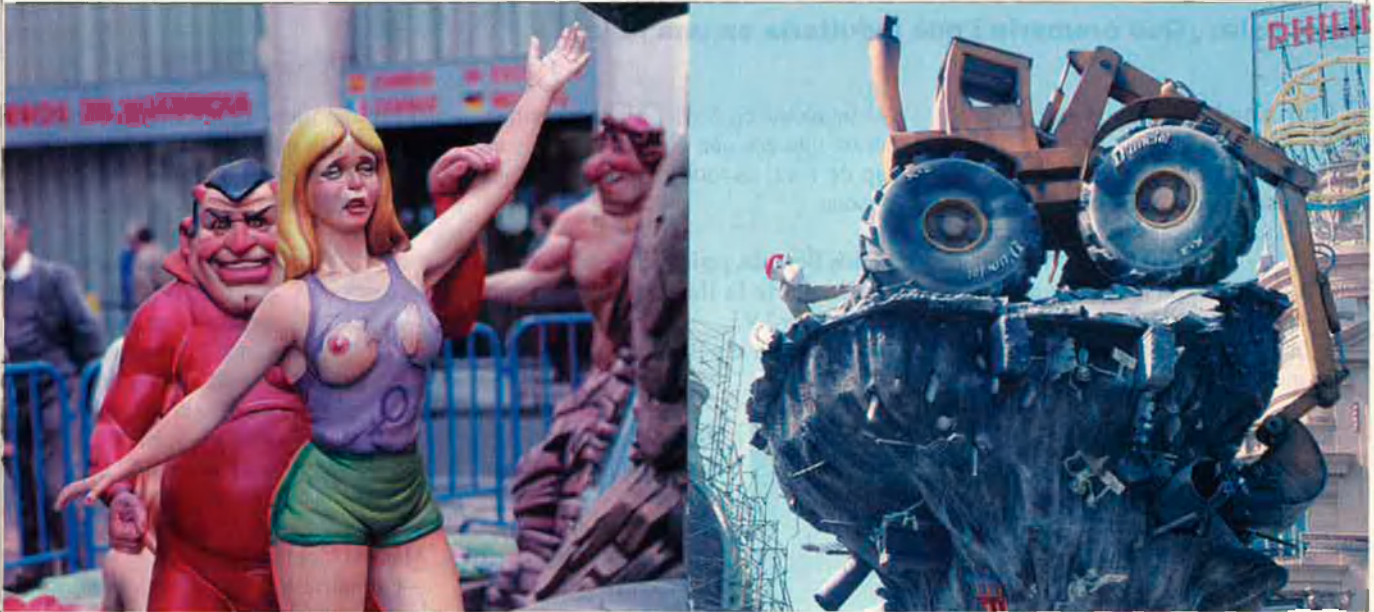
L'escàndol *Ajoblanco* no va ser l'últim. La transició cap a la democràcia no va limitar el poder dels defensors de la sacralitat fallera. La caiguda de la falla King Kong (un intent de llevar rigidesa a la vida fallera), l'escàndol generat pel concurs de cartells de falles del Pub Mitropa (guanyat per un dibuix de dues falleres fent-se un luxuriós petó), els atacs contra la cartellera *Túria*, que va criticar la fallera major Covadonga Balaguer, *Covachi*, quan aquesta va confessar sense cap vergonya que no llegia mai... són els més coneguts d'una llarga sèrie de gosadies imperdonables. Els indicis de canvi no apareixen enlloc. No obstant això, fa quinze dies la guia publicitària titulada *Minidiario Gratuito* s'atrevia a qualificar l'actual fallera major, Remedios Rodrigo, de "sonsa" i "antipàtica" i afegia que no té "cap encant personal", però les flames depuradores de l'ortodòxia fallera encara no hi han arribat. L'afer invita a creure en un primer moment en la flexibilització de les postures proteccionistes, però el fet que el propietari de la publicació siga Jesús Carrascosa, marit de M. Consuelo Reyna, instigadora de moltes de les depuracions anteriors, fa pensar en altres motius per a la ceguesa sobtada dels vigilants de la litúrgia. **J. S.**

els organismes fallers continuaren exhibint-lo perquè, segons la seua dialèctica, no entraven en política; es limitaven a defensar *l'esperit valencià*.

El 1978, la JCF decideix modificar l'estendard oficial i afegir una àmplia franja blava a la tradicional senyera. El 1982, davant la decisió del Congrés dels Diputats de no donar suport a la denominació de Regne de València, que els fallers feien seua, moltes comissions es reuneixen i decideixen retardar la cremà fins a les tres de la matinada per protestar. Entre aquells que donaren suport a la proposta hi havia Vicent González Lizondo, que més tard formaria el partit Unió Valenciana, hereu i màxim explotador del conflicte.

Les dues dates marquen la derrota dels que intentaren retornar les falles al seu origen. Només alguns pobles, com Sueca o Alzira, aconseguirien trencar lleugerament amb el llast dels quaranta anys de dictadura. La tradició va patir aleshores un tall sec, una pluja d'amnèsia incurable sobre els fallers que no volien ni sentir parlar de l'antiga senyera, ni de les normes de Castelló, que moltes falles ja utilitzaven, ni dels poemes de Carles Salvador i Miquel Duran de València en els llibrets. I la reacció dels perdedors no va ser altra que el menyspreu, el desdeny més absolut. Els fallers havien manipulat la ironia de Fuster per presentar-lo com enemic. Molts nacionalistes i progressistes interpretaren les crítiques del mateix autor i d'altres com Vicent Ventura contra la utilització que pateixen les festes com a atacs contra les mateixes falles. "Comença aleshores un comportament aristocràtic i distanciadador -indica Gil Manuel Hernández-. La *prograssia* i el món intel·lectual giren l'esquena a les falles i comencen fins i tot a utilitzar el terme *faller* amb valor despectiu, com a sinònim de barroer, vulgar i coent". Han caigut en el parany. La dissociació és inevitable. Que Lluís Fernández, durament perseguit pel seu curtmetratge *La fallera mecànica*, que mai arribà a exhibir-se, fóra anys després triat per Lizondo per a dirigir la Mostra de Cinema del Mediterrani no respon a una normalització del conflicte. Fernández, més madur, ha acceptat el *statu-quo* i queda com el jove penedit.

L'arribada dels socialistes a l'alcaldia de València tampoc va significar cap modificació. Des del primer moment, la cúpula fallera va deixar clara la seua postura bel·ligerant. L'alcalde Pérez Casado hagué d'enfrontar-se el dia de la *crida* a una de les xiulades més grans que recorda la

La imatge sexista que les falles solen donar de la dona ha estat un dels motius que les han allunyat dels sectors progressistes. La modernització en alguns monuments continua sent excepcional.

RAFA GL

història de València. L'acte, institucionalitzat en l'època franquista, havia tingut alguns incidents en temps de l'alcalde Miguel Ramón Izquierdo, ràpidament sufocats per les forces d'ordre públic, però ara s'havia convertit en una clara afirmació de la negativa del món faller a canviar. I no canvià.

Pere Maroto, secretari de la Junta Central Fallera en la primera etapa socialista i ara dins de l'Associació d'Estudis Fallers, ho intentà. Faller amb experiència, comença un estira i arronsa amb els sectors més immobilitistes no exempt de problemes i incidents. El seu seguidor Enrique del Real optà per una altra fórmula: si els fallers no volen falles innovadores, tornarem a les clàssiques; els monuments de Manolo Martín, algun d'ells amb la participació de dissenyadors com Mariscal o Montesinos, no deixaren més que cendres. És durant la seua etapa com a màxim responsable de l'ajuntament en l'estructura fallera quan, en el congrés faller celebrat entre el 1988-1990, la Junta Central decideix que la normativa ortogràfica a utilitzar en els llibrets i en les mateixes falles ha de ser la que propugna l'Acadèmia de Cultura Valenciana. Els socialistes, en el poder, no van fer res per a evitar que un moviment que aglutina gairebé 100.000 ciutadans de la ciutat de València, al voltant de 370 falles, es convertira en la plataforma ideal per a un partit (UV) que, al capdavant, ha acabat per llevar-li l'alcaldia, en benefici del PP.

La situació no ha variat gaire en els últims anys. El desinterès en el món intel·lectual és encara majoritari. L'estudi

L'autonomia sorprenia València i irritava el món faller, que hi veia competència en la seua defensa del valencianisme.

ARXIU

d'Arino, producte d'una tesi doctoral guardonada amb el premi d'investigació Marqués de Lozoya, ha estat rebut amb indiferència. Tot i la importància d'una festa que s'estén per moltes de les comarques del país i que modifica la geografia urbana d'una ciutat com València, els estudiosos no s'hi han preocupat fins fa molt poc de manera rigorosa.

Els indicis de canvi, no obstant ser minoritaris, comencen a aparèixer. La mateixa existència d'Arrancapins, una falla que es nega a nomenar fallera major, on els membres de la comissió fabriquen el monument i que rebutja participar en el

concurso n'és una prova. El concurs de llibrets, que l'Ajuntament havia convocat el 1986 per a contrastar la convocatòria secessionista de Lo Rat Penat i que prompte va abandonar, ha estat reprès enguany per la direcció general de Normalització Lingüística. El 1990 veuria el naixement de l'Associació d'Estudis Fallers i de la falla Universitat Vella, al temps que la històrica Na Jordana començava una etapa més oberta. Però les divergències continuen. L'intent encapçalat per Simó Aguilar de crear una agrupació de fallers progressistes no va tenir cap fruit; les discussions entre els diferents sectors impediren un acord que, potser, hauria aconseguit crear un precedent que la JCF no hauria pogut menystenir.

Mentrestant, UV continua explotant el món faller i hi basa la seua estratègia. La coincidència del seu vot amb els barris on més densitat fallera hi ha i la seua implantació a Borriana (la Plana Baixa), on les falles tenen una importància comparable a la que tenen a València, en són una bona prova.

La setmana prèvia al començament de les falles del 93, Lizondo declarava a la revista *Mundofalles*: "No entenc un valencià que no puga ser faller". Josep Collado evitava caure en la sentència discriminatòria, però no s'estava de ser contundent: "No comprenc que una persona que es diu nacionalista a València puga evadir-se d'una festa que, per bé o per mal, s'ha convertit en la festa major de la seua ciutat".

Jordi Sebastià